

Fézer Tamás[1]: Gondolatok az erkölcsi károkhoz kapcsolódó hozzátartozói igények megengedhetőségéről

Debreceni Jogi Műhely, 2005. évi (II. évfolyam) 3. szám, (2005. október)

A nem vagyoni (erkölcsi) károk megtérítésének problémaköre a polgári jog egyik legnehezebben megválaszolható kérdése. A Magyarországon alapvetően reparatív köntösbe bújtatott jogintézmény idegen a polgári jogi kártérítés megbomlott vagyoni viszonyok kiegyenlítését célzó rendelkezései körében. Az európai országok modelljeinek vizsgálata során is könnyen bebizonyosodik, hogy a nem vagyoni kártérítés az a terület, ahol a legszembetűnőbb eltérések tapasztalhatók az egyes jogrendszerek megoldásai között. A kiindulópont maga is vitás. A személyi és személyiségi jogok megsértése esetén lehetséges-e bármilyen értelemben vett kompenzáció, elégtétel a jogaiban sérelmet szenvedett fél számára? Hogyan határozható meg, milyen egységes szempontok felállításával állapítható meg a kártérítés összege, mértéke? A definiálhatatlan és megfoghatatlan személyi kár fogalma további problémákat vet fel az igényérvényesítésekhez kapcsolódóan is. Annak eldöntése, hogy a felperesi pozícióban kizárólag a károsult szerepelhet-e, nem válaszolható meg sem hazánkban sem külföldön biztos alapokon nyugvó dogmatikai érvekkel.

Hozzá tartozói igényeken a jogtudomány azokat a felperesi igényhelyzeteket érti, amikor olyan személy kíván nem vagyoni kártérítés iránti igényt érvényesíteni, aki nem közvetlen áldozata a személyiségi jogot ért támadásnak. A jogtárgyat vizsgálva megállapítható, hogy a személyiségi jogok személyhez tapadnak, így a magyar polgári törvénykönyv rendelkezései alapján ezek nem örökölhettek, és - a kegyeleti jogok és a cselekvőképtelen személyekkel szembeni jogsértések áldozatainak speciális helyzetétől eltekintve – kizárólag a sérelmet szenvedett személy érvényesíthet igényt a jogsértővel szemben. Amennyiben azonban elfogadjuk azt az alapvetést, hogy a polgári jog valamennyi, felróható személyiségi jogi jogsértésre reagálni kíván a nem vagyoni kártérítés szankciójával, akkor az élethez való jogot sértő magatartásokra a civiljognak is válaszolnia kell függetlenül attól, hogy a megsértett jogosultság birtokosa-e magatartás következtében már nem képes a bíróság előtt személyesen fellépni.

A hozzá tartozói igények soha nem szerepeltek a Ptk-ban és ma sincsenek benne. Ezt a sui generis, nem vagyoni kártérítéshez kapcsolódó tényállást a bírói gyakorlat alakította ki. Az 1977-es törvénymódosítás[2] után a kérdés eldöntésére a következő Legfelsőbb Bíróság által hozott ítélet indoklása adott választ:

„Olyan esetekben, amikor a baleset folytán életét vesztett személy hozzátartozójának az élete és a társadalmi életben való részvétele tartósan vagy súlyosan megnehezül, a változott körülményekre tekintettel részére nem vagyoni hátrányok csökkentése, illetőleg kiküszöbölése végett kárpótlás megítélése is indokolt lehet.” [3]

Ez a megközelítés - igazodva a nem vagyoni kártérítés tényállásához - a halál tényére, a halál folytán fellépő gyászra, fájdalomra való hivatkozással nem ismerte el a kártérítési igényt.

A 16. számú irányelv már kifejezetten említi a hozzá tartozói igényeket, ám csak a közeli hozzátartozók számára ismeri el ezt a jogot, megkövetelve azt a szükségtelen többlettényállási elemet, hogy a halál következtében a hozzátartozónál valamilyen kóros elmeállapotnak kell kialakulnia. Az esetek döntő többségében a bíróság indoklásában mindig valamilyen, az átlagos gyászon túlmutató fájdalmat, nehézséget kívánt felmutatni. Egy esetben a 32 évesen özvegyen maradt felperes, aki három kisgyermeket nevelt, azért kapott nem vagyoni

kártérítést, mert a bíróság szerint házasságkötési esélyei 3 gyerekkel szinte kilátástalanok, valamint a halál hatására gyakori idegösszeroppanások gyötrik.[4]

A 21. számú irányelv az igény megítélésénél elegendő oknak találta annak igazolását, hogy a hozzátartozó elvesztése negatív társadalmi hatást váltott ki. Közvetlenül a nem vagyoni kártérítést szabályozó Ptk. szakasz megsemmisítése előtt született ítélet a szülőjét elvesztő kiskorú gyermek javára már modern szellemben ítelt meg kártérítést. A bíróság indokolásában kifejtette, hogy a hozzátartozói igények megállapításának nem előfeltétele a kóros elmeállapot. Azt kell vizsgálni, hogy a káresemény milyen negatív hatást gyakorolt a hozzátartozóra, hogyan befolyásolta annak életét. Kiskorú gyermek esetén a szülők elvesztése pótolhatatlan veszteség, mely minden további hátrány igazolása nélkül kártérítési kötelezettséget keletkeztet a jogsértő oldalán.[5]

A jelenlegi helyzet az 34/1992-es AB határozat nyomán alakult ki, amely kimondta, hogy a hozzátartozói igények a nem vagyoni kártérítés sui generis tényállását képezik, és a hozzátartozó személyiségi joga közvetlenül és közvetve is sérülhet azáltal, hogy hozzátartozóját elvesztette. Napjaink jogalkalmazása azonban még mindig azokban az esetekben ítél meg gördülékenyebben nem vagyoni kártérítést a hozzátartozó javára, ha valamilyen külvilágban is érzékelhető hátrány igazolható az eljárás során. [6] Ezt a felfogást példázza, hogy még 2001-ben is született ítélet, mely indoklásában a következőket hangsúlyozza: „A közeli hozzátartozó elvesztése miatt a nem vagyoni kár megítélése nem kizárt, szükséges azonban a hátrány bizonyítása.”[7]

A hozzátartozói igények tehát semmiképpen nem jelentenek klasszikus értelemben vett jogutódlást sem anyagi jogi sem perjogi szempontból. Az igényt érvényesítő hozzátartozók nem azon az alapon követelhetnek kártérítést, hogy hozzátartozójukat valamilyen kár érte, hanem saját személyiségi jogaik sérelmére hivatkozva. Ennek megfelelően a bírói gyakorlat kezdetben csak a hozzátartozó halála esetén látta a kártérítés megítélését indokoltnak.

Az áttörést a Legfelsőbb Bíróság 1986-ból származó korszakalkotó ítélete jelentette, mely a sérelem elszenvedőjének halála hiányában is megítélt hozzátartozó részére kártérítést. [8] A tényállásban a férjet baleset miatt ért súlyos sérülés következtében nyújtott be a feleség kártérítési igényt a házastársi kapcsolat elnehezítésére hivatkozással. A bíróság ítéletében a házasság örömszerző funkciójának csorbulását állapította meg, mivel a baleset következtében a férj nemi szerve károsodott. A Legfelsőbb Bíróság kifejtette, hogy a közvetlen és a közvetett károsodás megkülönböztetésének nincsen elvi jelentősége, és az egyetlen vizsgálandó szempont az, hogy a házastársak közötti nemi kapcsolat lényegesen hátrányos megváltozása a házaseletet tartósan és súlyosan megnehezíti e. Az ítélet már jóval az 1992-es AB határozat előtt általános személyiségvédelmi funkciót adott a nem vagyoni kártérítésnek, leszámítva természetesen azt a tényt, hogy a korabeli jogszabályi előírásokkal nem helyezkedhetett szembe, így a tartósság és súlyosság szükségtelen kritériumait már a jogalap megállapításánál is az értékelés körébe vonta.

A hozzátartozói igények elbírálásánál figyelembe kell venni, hogy valamennyi személyiségi jog azonos értékű, köztük jogcím szempontjából nem lehet különbséget tenni. Ma már nem csak a testi sérülések adnak alapot a nem vagyoni kártérítés megítélésére, hanem minden személyiségi jogsértés következtében előállt pszichés károsodás is megfelelő jogcímet jelent. A hozzátartozói igények hazai bírói gyakorlata jellemzően a következő személyiségi jogok csorbulása során fogadta be a keresetet:

- családban való nevelkedéshez, családi együttéléshez való jog
- harmonikus, kiegyensúlyozott családi élethez való jog
- egészséges személyiségfejlődéshez való jog.

Az ítéletek között találunk olyanokat, melyek súlyos károsodást elszenvedett gyermek szüleinek adják meg a kártérítés lehetőségét, olyanokat, melyek gyermekek szülei elvesztése folytán előállt pszichés zavarát látják kellő indoknak a nem vagyoni kártérítés megítéléséhez. [9] Az egységesítés azonban várat magára. A törvényhozó egyelőre nem kívánja Magyarországon kodifikálni a hozzátartozói igényeket. Az új Ptk. tervezetében sem szerepel erre vonatkozóan semmilyen rendelkezés. A szabályozás azonban szükséges, mert a bírói gyakorlat még mindig nem egységes a kérdés tekintetében. Az elmúlt tizenöt évben találkozhattunk olyan ítélettel, amelyik az egyetemi tanulmányainak abbahagyására kényszerült, terhesen özvegyé lett asszony számára nem biztosította a nem vagyoni kártérítés lehetőségét[10], vagy olyannal, amely arra hivatkozással utasította el a hozzátartozó igényét, hogy a társadalmi életben hátrányt nem szenvedett el, mivel korábban nem élt társadalmi életet[11]. Ezek a példák is alátámasztják, hogy a törvényi szabályozásra, valamint a Legfelsőbb Bíróság jogalkalmazást orientáló állásfoglalásaira nagy szükség lenne ezen a téren is.

Az európai államok jogalkotása és bírói gyakorlata számos megoldást dolgozott ki a hozzátartozói igények kezelésére. Találkozhatunk a kodifikált elutasítástól kezdődően a kifejezett elismerésig mindenféle variációval. Az eltérő modellek a következő főbb kérdésekre alapozva építik fel koncepciójukat:

- Az adott jogrendszer elismeri-e a személyiségi jogok megsértése esetén más személyek számára az igényérvényesítés lehetőségét.
- Az okozati összefüggés relevanciája.
- A hozzátartozói igények sui generis kárigényeknek minősülnek vagy származtatott igények.
- A megítélhető összegek nagysága korlátozott-e hozzátartozói igények esetében.
- A „hozzátartozó” fogalmába tartozó személyek köre.

A német jog a hozzátartozói igényeket nem ismeri el. Kizárólag az Immaterialen Schaden jogintézményén keresztül van lehetőség a személyiségi jogsértés következtében elhunyt személy hozzátartozóinak vagyoni „károkat” megtérítenni a károkozóval. Ide tartoznak a temetési költségek, a tartásdíj összege vagy a családfenntartó elvesztése miatti bevételkiesés.

Franciaországban a hozzátartozói igények terén a bírúk alakítják a jogot. A jelenlegi joggyakorlat alapján az erkölcsi kártérítés alapot szolgáltat a hozzátartozóknak arra, hogy a szerettüket ért jogsértés és saját fájdalmaik közötti okozati összefüggés bizonyítása esetén kártérítést követelhessenek a jogsértő féltől. A francia jog sajátja, hogy az igények kumulálhatók, így az okozati összefüggés megléte esetében akár igen távoli rokonok egymás mellett is részesülhetnek a kártérítési összegből saját jogaik megsértésére hivatkozva.

Az angolszász megoldás alapjaiban különbözik a kontinentális felfogástól. Az 1846-ban elfogadott Fatal Accidents Act rendelkezett először vagyoni károk megtérítéséről a hozzátartozók számára. 1976-tól kezdődően a törvény alapján meghatározott alanyi kör (jegyes, hajadon gyermek esetén a szülő) az elvesztett rokon után fix összegű kártérítést követelhetett a jogsértőtől. Az angol jog megengedi továbbá, hogy ha a bíróság előtt bizonyítják azt is, hogy a sérelem következtében más hátrányokat, lelki vagy fizikai megrázkódtatásokat éltek át – függetlenül attól, hogy hozzátartozójuk a jogsértés után elhunyt-e vagy sem -, akkor saját jogon, közvetlen áldozatokként az arra irányadó feltételek szerint érvényesíthetnek nem vagyoni kártérítés iránti igényt a szabott összegű kártérítést meghaladóan. Az angolok sajátos jogértelmezése következtében nem a rokoni tényező a döntő elem a felperes perbeli legitimációjának vizsgálata során, sokkal inkább az az érzelmi kapcsolat, mely az igényérvényesítőt a közvetlen áldozathoz fűzte. Így akár az eltartó vagy jó szomszéd is részesülhet saját jogán erkölcsi kártérítésben.

Sajátos felfogást érvényesít az 1992-ben elkészült holland polgári törvénykönyv. Hosszas kodifikációs vita után végül a törvénykönyv készítői elvetették a hozzátartozói igények megengedhetőségének ötletét. A kifejezett tiltás ellenére azonban a bírói gyakorlat a híres Taxibus eset alapján kimunkálta azokat a feltételeket, amikor mégis erkölcsi kártérítést követelhetnek a sérelmet szenvedett fél hozzátartozói. Ennek megfelelően a hangsúly a sui generis igényeken van. A hozzátartozónak ugyanis azt kell bizonyítania, hogy a jogsértés olyan súlyosan és közvetlenül érintette őt is, hogy annak következtében – ha a külvilágban nem is mindig megjelenő módon – maga is a jogsértés közvetlen áldozatává vált. Ennek igazolásához olyan speciális körülmények fennforgása szükséges, mint például a szemtanúi minőség, orvosilag igazolható sokkhatás vagy más kóros elmebeli elváltozás. A Taxibus esetben egy kislányt halálra gázolt egy taxi. Az anya ért először a helyszínre, aki abban a hiszemben, hogy lánya túlélte a balesetet, rögtön mentőt hívott. A segítség kihívása után szembesült a halál tényével, miközben a gyermeket próbálta légzését megkönnyítő pozícióba helyezni.

A belga jog a taxációs rendszert érvényesíti, és kizárólag a hozzátartozó halála esetén ismer el fix összegű kártérítést. A gyermek, a szülő és a házastárs 10.000.- EUR összegű kártérítésre tarthat igényt. Ehhez pusztán rokoni minőségük igazolása szükséges.

Véleményem szerint a magyar polgári jogi rekodifikáció során mindenképpen szükséges a hozzátartozói igények törvényi elismerése, és nem kizárólag a halállal járó jogsértések kapcsán. Ezek az igények sui generis igényeket kell, hogy képezzenek, így az igényérvényesítő fél esetében ugyanazon feltételeket kell bizonyítani, mint a sérelemdíj esetén. A hozzátartozói minőség és elnevezés helyett - az angol megoldással egyetértve - célszerűbb lenne a másodlagos vagy közvetett áldozatok terminológia használata, mely jelölné, hogy nem a rokoni kapcsolat a döntő az okozati összefüggés bizonyítása szempontjából, sokkal inkább az az érzelmi kapocs, amely az igényérvényesítőt a közvetlenül sérelmet szenvedett félhez kötötte. Ez a szűrő kiiktatná az automatikus igényérvényesítéseket, és lehetőséget biztosítana a cizelláltabb, a jogintézmény célját megfelelően szolgáló jogalkalmazásra. A párhuzamos igényérvényesítés kérdése ebben az esetben nem jelentene problémát, hiszen a sérelemdíj iránti igények egymástól függetlenek, valamennyi fél saját jogán, saját személyiségi jogának megsértésére hivatkozva érvényesítheti azokat. Ebben a koncepcióban szükségtelenné válik a megítélhető összeg limitálása is.

Tamás Fézer: Thoughts about claims of secondary victims for moral damages

On the very swampy field of damages for non-pecuniary loss there is a special problem called claims of relatives. These claims are also known as claims of secondary victims or third parties. In this legal situation the injury itself hurts not the claimer himself. The claimer has non-pecuniary or moral loss because of his connection with the injured person. He is not the direct and suffering subject but the one who has a loss in his personal rights.

In Hungary the question is whether these claims can be permitted or not. During the changing structure of damages for non-pecuniary loss in the second half of the 20th century, this problem fitted to the actual judgement of moral damages. Now days the question is a little bit easier: in almost every decision courts admit the right of relatives to claim damages for an injury against their beloved relative, but in most of the cases they demand that plaintiffs has to demonstrate manifested losses not only the infringement of their personality rights.

In this essay beside the Hungarian jurisdiction I examine German, French, English, Belgian and Dutch legal points of view too. The most interesting and – in my opinion – the one that can be useful for the upcoming new Hungarian Civil Code is the Dutch system.

Dutch Civil Code limits the possibility of ‘third parties’ to claim damages for non-pecuniary loss as a result of the injury or death of another person. In typical cases the plaintiff would like to claim compensation because he suffered mental illness from witnessing the death of another person, namely a relative. This claim is not awarded by Dutch courts because of the prohibition of Civil Code, but the interpretation of the mentioned provision lives restrictively in jurisdiction. We can find two situations when the claim of third parties can be awarded. First of all, the claimant can only claim for damages, caused by a mental trauma because of being witness of an injury against another person, if he can establish that the aggressor (defendant) also committed an unlawful act vis-à-vis the claimant himself, which resulted in the trauma. It is really difficult to be demonstrated because of the causation required by BW. The process to verify that the aggressor, who committed an unlawful act against another person, causes the trauma is almost impossible in some cases. The second chance of the secondary victim to claim for compensation is if he verifies that the trauma amounts to physical or non-physical injury. If this is the case, the claimant can get compensation of his pecuniary loss (such as cost of medical treatment) and non-pecuniary loss on the basis of his non-physical personal injury.

A famous case in Dutch case law is ‘Taxi bus case’. A 5-year old little girl was riding her bike close to her home, when a taxi bus overruns her. The bus actually rides over the girl’s head. The mother was immediately warned by one of the neighbours and found her daughter with her face turned to the ground. First, the mother called the ambulance hoping that the girl was still alive. When the mother tried to turn her daughter’s head to look her in the face, she experienced that her hand disappeared into the skull of the girl. The mother noticed that the substance next to her girl’s head was not, as she considered, her vomit, but appeared to be the girl’s brain itself. The mother suffered severe mental illness because of the shock of this sight and the realization. Dutch law is consequent in the question that there is no claim for non-pecuniary damages subsequent to death of a relative. Taxi bus case was the first when Dutch Supreme Court awarded the right to compensation of non-pecuniary damages to somebody who lost his relative. The decision contained that the act committed towards the child, must also be regarded as tortuous towards the mother. The Court emphasized that there was a distinction between the consequences of the child’s death, for which no non-pecuniary damages may be awarded, and the consequences of the confrontation with the accident, for which damages may indeed be awarded. The mother received 14,000 Euros for non-pecuniary damages. This case shows that although in principle the plaintiff has a right to claim compensation for the exact damages he suffered, the courts are free to assess the damage in a more abstract way, if that corresponds better to its nature.

Examining this case it is obvious that extra conditions are demanded to claim for non-pecuniary damages because of the loss of a relative. Only the fact of losing a close relative is not enough for a successful action. There have to be special circumstances, which demonstrate that the unlawful act made a direct effect to the plaintiff, who became the primary victim.

The English solution is interesting because not only the relatives have right to claim but almost anybody who can verify a close relationship with the injured person. In my opinion this system ensures a more coherent and logical jurisdiction, because during the examination of authorization not only a legal fact – being a relative of the injured person – establishes the right to claim but a real emotional relationship.

---

[1] A szerző a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Polgári Jogi Tanszékének egyetemi tanársegédje

[2] 1977. évi IV. törvény

[3] BH 1980. 243.

[4] Lábady Tamás: A nem vagyoni kárpótlás iránti igények a bírói gyakorlatban; ELTE JTI 1986 126. o.

[5] BH 1992. 318.

[6] BH 1994. 131. I. A házastárs elvesztése következtében kialakult rokkantságot eredményező kóros elmeállapot esetében megállapított nem vagyoni kártérítés.

[7] BH 2001. 14.

[8] Legfelsőbb Bíróság Pf. III. 20 822/1986.

[9] Legfelsőbb Bíróság P.törv.III.20.597/1989.

[10] Szolnok Megyei Bíróság 2.Pf.20.984/1988.

[11] Nyírbátori Városi Bíróság P.20.944/1990.